

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПРОДУКЦІЄЮ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано динаміку зовнішньої торгівлі продукцією сільського господарства та харчової промисловості. Визначено напрями оптимізації структури зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору. Розглянуто механізми щодо забезпечення продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: зовнішня торгівля, аграрний сектор, оптимізація структури, продовольча безпека.

Диспропорційність українського виробництва та лібералізація зовнішньої торгівлі призвели до зростання імпорту продукції сільського господарства та харчової промисловості. Структура зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору є незбалансованою. За останні роки спостерігається тенденція зростання питомої ваги експорту сировини, а в імпорті - продукції переробної промисловості. У структурі імпорту зростає частка аграрної продукції, для виробництва якої країна має ресурсний потенціал. У зв'язку із цим оптимізація структури зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору набуває важливого значення з точки зору продовольчої безпеки.

Питанням розвитку зовнішньої торгівлі аграрною продукцією та продовольчій безпеці присвячено праці Т. Домашевської, Я. Жаліло, А. Мазаракі, Т. Мельник, П. Саблука, О. Собкевич, Т. Осташко, В. Олійник. Однак потрібно поглибити дослідження в напрямі можливості нарощування експорту та заміщення імпорту певних видів аграрної продукції.

Метою статті є окреслення шляхів оптимізації структури зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору із урахуванням експортного потенціалу країни і скорочення продовольчого імпорту за рахунок власного виробництва.

Аграрний сектор України володіє значним виробничим потенціалом. Сьогодні у ньому зосереджено більше половини виробничих фондів, виробляється

близько 50% ВВП, дві третини товарів народного споживання, працює майже 40% населення [1, с. 190].

Сільське господарство на сьогодні залишається єдиною галуззю економіки, яке має позитивне сальдо зовнішньої торгівлі. Сільськогосподарська продукція посідає значну частку у зовнішній торгівлі України, має високі місця серед інших товарних груп. У зовнішньоторговельному обороті України більше ніж 10% припадає на агропродовольчу продукцію. У зовнішній торгівлі останньою спостерігається дисбаланс між сировинним експортом та імпортом готової продукції. У структурі експорту доволі значною є частка продуктів рослинного походження, а частка продукції сільського господарства та харчової промисловості є незначною. Так у структурі експорту продукція рослинного походження у 2011 р. складала 8,1%, в імпорті - 2,2%; продукція тваринного походження - 1,4% та 1,3% відповідно. Частки в експорті та імпорті готових продуктів харчування близькі - 4,3% та 3,7% [2]. Це свідчить про необхідність зростання експорту продукції аграрного сектору та зниження імпорту за рахунок виробництва імпортозамінної продукції.

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі за окремими видами аграрної продукції за період 2004-2011 рр. показує випереджальне зростання імпорту продукції тваринного походження, особливо в період світової фінансово-економічної кризи (рис. 1).

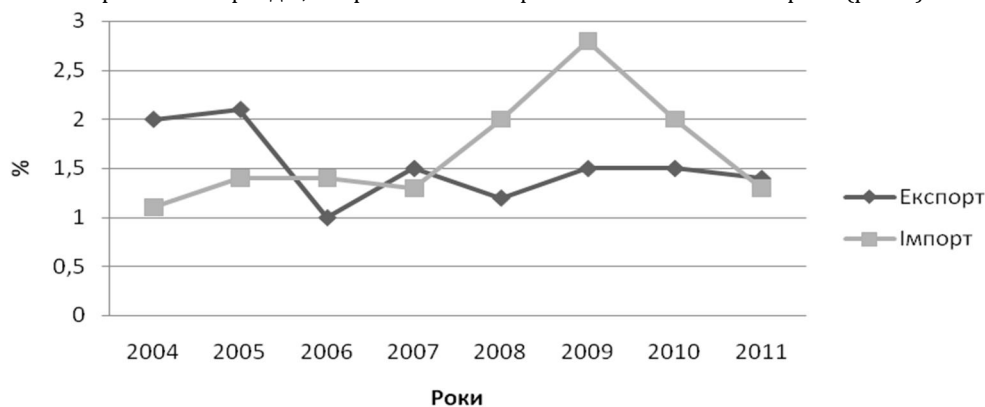


Рис. 1. Частка експорту, імпорту продукції тваринного походження за 2004-2011 рр.*

* Побудовано автором за даними Державної служби статистики України

У структурі експорту за 2004–2011 рр. відбувається збільшення частки продукції рослинництва з 3,5% до 8,1% переважно за рахунок зернових (пшениці та

ячменю). При цьому частка в імпорті цієї продукції суттєво не змінилася і коливалася в межах 1,5–2,2% (рис. 2).

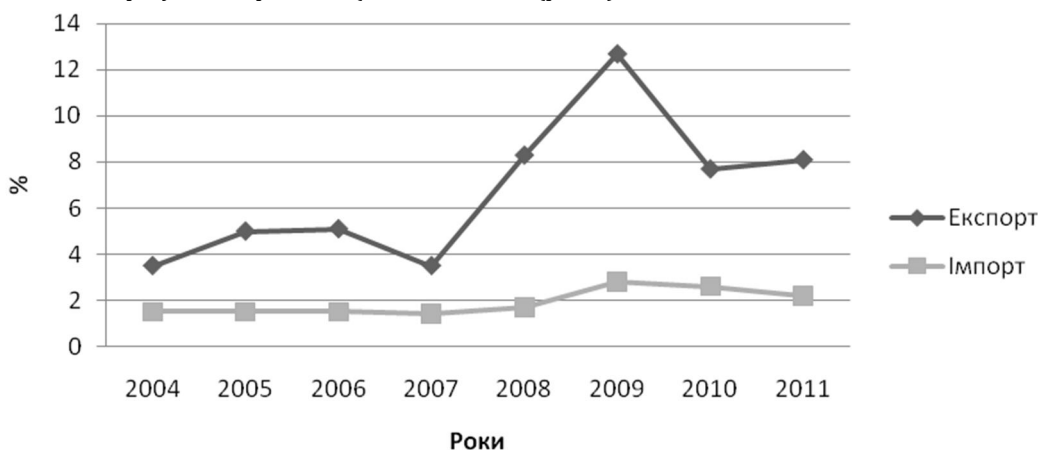


Рис. 2. Частка експорту, імпорту продукції рослинного походження за 2004 –2011 рр.*
* Побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Незважаючи на те, що сальдо зовнішньоторговельного балансу за товарними групами I–IV зросло до 645,7 млн дол. США у 2011 р. (на 15,5% до попереднього року), за окремими товарними групами спостерігається зменшення цього показника. Особливо це стосується товарної групи «Готові харчові продукти» – від (+ 66,1 млн дол. США) у 2010 р. до (– 87,6 млн дол. США) у 2011 р., що було спричинено збільшенням імпорту м'яса та риби – на 24,0 % та продуктів по переробці овочів та плодів – на 24,2%.

Після вступу України до СОТ збільшився імпорт агропромислових товарів із традиційних 7% до 9,0% у 2010 р. Це було зумовлено зниженням ввізного мита, збільшенням потреб підприємств харчової промисловості в імпорті сировини. Загалом тарифи були зменшені з 6,7% до 4,95%, а по товарах аграрного походження з 21,0% до 10,66% [3, с. 5]. На певних сегментах споживчого ринку (м'ясному, кисломолочному, плодоовочевому) відбулося витіснення вітчизняної продукції імпортною. Значно збільшилися поставки імпоротної плодоовочевої консервації, яка відрізнялася більш широким асортиментом та високою якістю. Високий рівень залежності відзначено за товарною групою по м'ясу свинини, показник якої за останні два роки склав біля 63%, а також за товарною групою «Плоди та ягоди» – 51,3% [4, с. 415].

Скорочення імпорту аграрної продукції можливе за рахунок нарощування власного виробництва. Водночас є можливість нарощувати експорт зерна, молочних продуктів, соняшникової олії. Однак, попри високий врожай на зернові та зростання попиту у світі у 2010 р., введення Урядом експортних квот та непрозорі правила гри на ринку не дозволили вітчизняним експортерам закрити імідж стабільних постачальників зерна [5, с. 12].

Продовольча безпека безпосередньо забезпечується АПК, зокрема сільським господарством і підприємствами харчової промисловості. Нині продовольчу небезпеку створює нарощування імпорту основних продуктів харчування, зокрема м'яса і м'ясних виробів. Імпорт продуктів харчування у внутрішньому споживанні складає біля 30%, що перевищує граничний

рівень продовольчої безпеки (не більше 25%) – [6, с. 226].

Стійка імпортна залежність від поставок м'яса виникла в Україні внаслідок скорочення вітчизняного виробництва (в Україні на душу населення припадає 41,1 кг, тоді як у США – 112 кг, Бразилії – 103 кг, Франції – 90 кг) [7, с.104]. Перешкодами для відновлення національного виробництва м'яса є: слабка сировинна база, високі кредитні ставки на вітчизняному ринку за умов необхідності значного оновлення матеріально-технічної бази і впровадження інноваційних технологій виробництва.

У харчовій промисловості в посткризовий період спостерігається повільне відновлення. Це спричинено зростанням індексу споживчих цін на харчові продукти, що негативно вплинуло на купівельну спроможність домогосподарств. Імпорт продукції сільського господарства та готових харчових продуктів із Російської Федерації, Білорусі стримує національне виробництво.

Слід зазначити, що в Україні рівень споживання окремих продуктів харчування (на душу населення за рік) не відповідає раціональним нормам. Ступінь забезпечення потреб у м'ясних продуктах задовольняється в середньому на 70%, молока і молочних продуктів – на 62,6%, яєць – на 82,7%. Крім того, вітчизняна продукція не завжди відповідає стандартам якості. За даними загальнодержавної комплексної програми «Добробут через аграрний розвиток України» переважна більшість вітчизняних продуктів харчування не відповідає показникам якості та безпеки: 50% м'ясопродуктів, 70% молокопродуктів, 60% хлібобулочних і кондитерських виробів і 72% риби [8]. Як зазначається в проекті «Національна доктрина продовольчої безпеки України», в країні відсутня адміністративна структура або спеціальний міжгалузевий (дорадчий) орган для розробки і здійснення комплексних довгострокових програм у сфері раціонального і безпечного харчування.

Аналіз виробництва продукції агропромислового комплексу свідчить про наявний дисбаланс у виробництві продукції тваринництва і рослинництва. Співвідношення валової продукції рослинництва і

тваринництва за останні роки становило відповідно 70 і 30, що є неефективним з точки зору оптимальної спеціалізації агроєкосистеми [9, с. 25]. Для ефективного використання аграрного потенціалу потрібно нарощувати виробництво не лише більш конкурентоспроможної рослинної продукції, а й продукції менш конкурентоспроможного тваринництва.

Розширення сільськогосподарського виробництва, оновлення виробничих фондів потребує фінансових ресурсів. За даними Міністерства аграрної політики України, довгострокових кредитів потребує близько 64% сільськогосподарських підприємств, 16% – середньострокових і лише 10% – короткострокових [10]. Вирішенню цих проблем сприятиме впровадження ефективної аграрної політики, іпотеки земель, а також зменшення кредитних ставок.

Оптимізація співвідношення між попитом і пропозицією забезпечує стабільне функціонування аграрних ринків. Реалізація цього завдання потребує запровадження механізмів збалансування попиту і пропозиції, зокрема програмного планування, здійснення товарних і фінансових інтервенцій, а також матеріально-технічних ресурсів для АПК, створення сприятливого для внутрішнього ринку експортно-імпортного режиму в умовах членства України у СОТ.

Для нарощування власного виробництва необхідним є створення умов для підвищення конкурентоспроможності національних виробників на основі державної підтримки із упровадженням у виробництво інноваційних інвестиційних проектів, прискорення гармонізації стандартів на продукцію, впровадження системи контролю за якістю та безпечністю продукції.

Механізми державної зовнішньоторговельної політики потрібно спрямовувати на оптимізацію обсягів між українською та імпортною продукцією на внутрішньому ринку країни. Інструменти торговельної політики повинні передбачати розширення застосування нетарифних методів регулювання, дозволених СОТ, зокрема ліцензування, сертифікації, фітосанітарних норм, екологічних заходів. Прискорення гармонізації можливе за участю бізнесу у фінансуванні розробки державних стандартів та стандартів підприємств. В Україні рівень гармонізації чинних

міждержавних (країн-учасниць СНД) і національних стандартів з міжнародними та європейськими у 2010 р. становив 19% [11]. Тому виробництво агропромислової продукції сертифікованої якості дозволяє зберегти за українськими виробниками значну частку внутрішнього продовольчого ринку та розширити їх доступ до ринків розвинених країн. У цьому зв'язку має бути прийнятий Закон «Про органічне землеробство», який спрямований на підтримку розвитку виробництва екологічно чистого виробництва.

Оскільки Україна за останні роки суттєво посилила імпортозалежність від продукції аграрного сектору, виникає необхідність гармонізувати заходи щодо захисту внутрішнього ринку, дозволених СОТ. У розвинених країнах застосовуються фермерські субсидії, що ставить у нерівні умови їхніх торговельних партнерів, зокрема Україну. Для розвитку тваринництва в країні потрібна державна цільова підтримка фермерських господарств, що дасть змогу загалом оптимізувати обсяги виробництва продукції сільського господарства. Слід зазначити, що рівень тарифного захисту сільського господарства в Україні є невисоким. Зв'язаний тариф на м'ясо та м'ясопродукти у 2010 р. складав 12–15%, молочні продукти – 10%, зернові – 5–20%, цукор – 50% (поза тарифною квотою). А в країнах ЄС рівень тарифного захисту на ринку молока складав 64,1% [12].

Таким чином, оптимізацію структури зовнішньої торгівлі в аграрному секторі необхідно здійснювати в напрямку зменшення імпорту готової продукції за рахунок імпортозамінного виробництва та нарощування експорту продукції глибокого ступеня переробки. Гарантування продовольчої безпеки сприятиме також прийняття Концепції продовольчої безпеки України та Закону «Про гарантування продовольчої безпеки України». Оптимізація структури зовнішньої торгівлі дасть змогу забезпечити продовольчу безпеку в країні і наситити внутрішній ринок високоякісною продукцією. Подальші дослідження потрібно продовжити в напрямі посилення регулювання зовнішньої торгівлі продукцією аграрного сектору та поглиблення механізмів дотримання продовольчої безпеки країни.

Список літератури

1. Джурик Н. Продовольча безпека України / Н. Р. Джурик, С.Н. Майкова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.4 – С. 189–195.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
3. Осташко Т. Можливості та обмеження застосування захисних заходів для сільськогосподарської продукції в рамках СОТ / Т. Осташко // Економіст. – 2010. – № 9. – С. 4–6.
4. Пазізіна С. Посилення імпортозалежності економіки України та перспективи розвитку імпортозаміщення в посткризовий період / С. Пазізіна // Вісник ТНЕУ. – 2011. – Вип. 5–2. – С. 412–421.
5. Мазаракі А. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі / А. Мазаракі, Т. Мельник // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 2. – С. 5–16.
6. Ткач В. Економічна безпека в умовах ринкової трансформації / В. Ткач // ISSN 2074–5362. Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – № 1 (10). – С. 223–228.
7. Зубець М. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / М. Зубець, І. Гусєва // Аграрна наука. – К.: Наука, 2008. – 176 с.
8. Мельник Л. Продовольча безпека у національному вимірі [Електронний ресурс] / Л. Мельник. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Chem_Biol/Nppdaa/econ/2012_2/184.pdf.
9. Домашевська Т. Структурні зрушення та фінансова підтримка агропромислового сектору України / Т. Домашевська // МАГІСТЕРІУМ, Економічні студії. – 2011. – Вип. 44. – С. 24–29.
10. Юрчик І. Кредитування сільськогосподарських виробників [Електронний ресурс] / І. Юрчик, Є. Льницька. – Режим доступу: <http://intkonf.org/yurchik-ib-ilnitska-ei-kredituvannya-silskogospodarskikh-tovarovirobnikiv>.
11. Інформаційно-аналітичні матеріали про підсумки роботи Держспоживстандарту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dssu.ua>.
12. Жаліло Я. Ризики світової продовольчої кризи та виклики для України. Аналітична записка / Я. Жаліло, О. Собкевич, В. Русан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/401/>.

РЕЗЮМЕ

Пазизина Клавдия

Оптимизация структуры внешней торговли продукцией аграрного сектора в контексте продовольственной безопасности

В статье проанализирована динамика внешней торговли продукцией сельского хозяйства и пищевой промышленности. Определены направления оптимизации структуры внешней торговли продукцией аграрного сектора. Рассмотрены механизмы обеспечения продовольственной безопасности страны.

RESUME

Pazizina Klavdia

Optimization of external trade structure of agrarian sector production in the context of providing the food security of Ukraine

The dynamics of external trade in agricultural products and food products are analyzed in the article. The ways of external trade structure optimization by the agrarian sector production are defined. The mechanisms of providing the food security of the country are discussed.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013 р.